

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2020

STOCKHOLM 2020

INGMAR BROHED

INGMAR BROHED avled den 27 mars 2019, 79 år gammal. Den 7 oktober 2015 skickade han mig sina systrars biografi över föräldrarna, kyrkoherde Nils Brohed och folkskollärarinnan Ingegerd, född Jacobsson, detta inför mitt arbete med Göteborgs stifts herdaminne, där fadern ska biograferas. Jag blev förbryllad. Det är ju först nu, nästan fyra år senare, som jag har hunnit till det kontrakt, där Ingmars far hade sin sluttjänst. I själva verket var åtgärden ett led bland många i Ingmars bearbetning av sin situation med den klaffoperation han i april 2014 genomgått, en operation som skulle förlänga hans liv med fem år.

I följebrevet beskriver han sin far som representativ för ”en ganska stor grupp präster, födda vid sekelskiftet 1900, som tack vare begåvning och otrolig energi lyckades bryta sig loss ur sina fattiga miljöer och med stöd av lärare och präster i församlingen till slut förverkligade sin stora dröm att bli präst”. Han beskriver sin fars predikningar som schartausk präglade, ”men han tillhörde inte någon schartausk riktning i Göteborg. Predikningarna framfördes i en vädjande och manande predikostil. [...] Adressaten var alltid den enskilde åhöraren personligen.” Längsta tiden tjänstgjorde han i den stora Gamlestads församling med sina fattiga arbetarfamiljer. Ingmar växte upp som tvillingbror med fyra äldre systrar. När jag i dag bläddrar i föräldrarnas biografi, slås jag av hur lik Ingmar

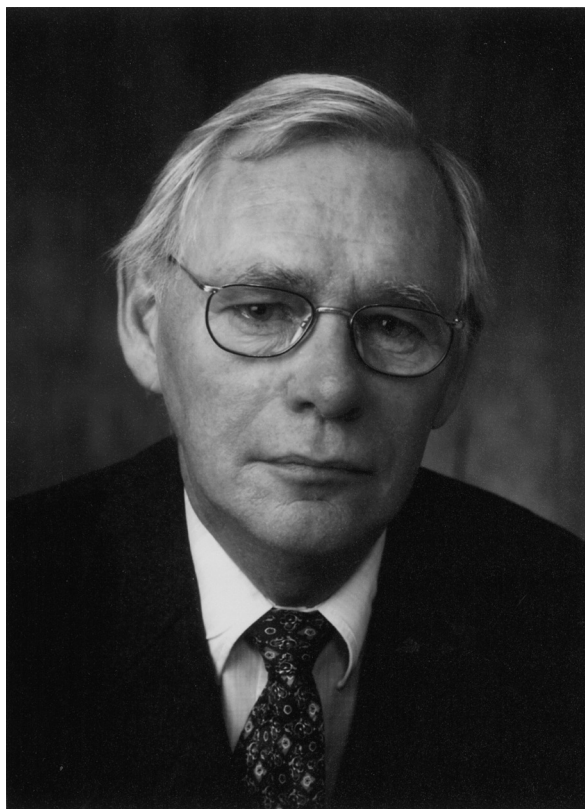
till utseendet var sin mor. Själv prästvigdes han aldrig, men tjänstgjorde däremot i yngre år som organist och senare som kyrkvärd.

Ingmar Brohed invaldes i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien den 7 mars 1995. Han höll sitt inträdesföredrag den 6 juni över ämnet ”Att riva eller bevara kyrkor? Kyrkohistoriska kommentarer till ett aktuellt problem”. Just kyrkobyggnaderna – vården av dem, restaureringsalternativ och deras eventuella övertalighet – kom att sysselsätta honom i Akademiens sammanhang ända till och med redigeringen av konferensvolymen *Kyrkobyggnad och kyrkorum. Forskningsfrågor* (2017). Brohed var också under lång tid av Vitterhetsakademien utsedd ledamot av ledningskommittén för utgivande av *Sveriges kyrkor*. Dessa frågor var föremål för hans intresse även annorstädes, till exempel i ett föredrag om ”Statlig kulturminneslagstiftning och kyrkobyggnader. Maglarps kyrka som testfall” i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund den 25 september 2007. I *Kyrkohistorisk årskrift* behandlar hans sista recension – av sammanlagt bortåt femtio – avhandlingen *Theodor Wählin. Arkitekten och restaureringskonsten. En yrkesbiografi* (2013).

Brohed hade emellertid framträtt i Akademien långt innan sitt inval. Redan vid plenarsammanträdet den 5 oktober 1982 höll han föredrag om ”Den kyrkohistoriska forskningens läge i Sverige. En översikt”. Det var ett ämne som låg honom varmt om hjärtat. I ett brev till Ragnar Bring den 14 maj 1973 hade perspektivet varit dystert:

Som bekant finns vid de svenska universiteten sammanlagt fyra tjänster i ämnet kyrkohistoria. Det saknas ju helt forskarassistenttjänster och universitetslektorat. I längden kommer det att få svåra följder för den kyrkohistoriska forskningen i Sverige. Universitetslärarnas tid fylls alltmer av att sköta en svällande byråkrati och tiden åt egen forskning krymper.

I föredraget drygt nio år senare är tonläget annorlunda, trots att de yttre förutsättningarna ännu inte förändrats. I ett brev till Hilding Pleijel från den 18 oktober 1983 beskriver han det som att han inte delade ”den pessimism som finns hos många på grund av små resurser i ämnet kyrko-

historia. Det finns mycket att göra och många möjligheter öppnar sig att skaffa pengar till olika forskningar.” I föredraget beskriver han samarbete som en viktig framtidsväg. Som exempel nämner han för Lunds del det tvärvetenskapliga medeltidsseminariet, den religionsetnologiska forskningen kring det av Pleijel grundade Kyrkohistoriska arkivet samt det nordiska forskningsnätverket med det 1968 bildade Nordiskt institut för kyrkohistorisk forskning.

Det nordiska samarbetet var viktigt för Ingmar. Han redigerade själv den välmatade volymen *Reformationens konsolidering i de nordiska länderna 1540–1610* (1990) och den stora *Kyrka och nationalism i Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet* (1998). Då hade det formaliserade nordiska samarbetet övergått i andra former, och boken gavs ut i den kyrkohistoriska serien i Lund, Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis. Där publicerades även resultatet av den första skandinavisk-brittiska kyrkohistorikerkonferensen i York, som Ingmar redigerade: *Church and People in Britain and Scandinavia* (1996). I det nordiska sammanhanget medverkade han även i *Kirken, krisen og krigen* (1982) samt i *Nordiske Folkekirker i opbrud. National identitet og international nyorientering efter 1945* (2001). Som en erkänsla för sina nordiska insatser, promoverades han 1999 till hedersdoktor vid Åbo Akademi. Motiveringen var ”Ob religionem sagaciter exquisitam quanti momenti fuisset in politica variorum temporum itemque ob laboris societatem in historia ecclesiastica inter investigadores septentrionales excellenter adiutam”, det vill säga ”för sin grundläggande historiska forskning rörande religionens politiska funktion samt för sina betydelsefulla insatser att befrämja det nordiska samarbetet på den kyrkohistoriska forskningens fält”.

Även för ett förbättrat samarbetsklimat inom Sverige gjorde Ingmar stora insatser. Relationerna mellan kyrkohistorikerna i Lund och Uppsala hade inte alltid varit de bästa. Ingmar var den förste lundensaren som tog sin uppgift som vice ordförande i Svenska kyrkohistoriska föreningen på sådant allvar att han verkligen reste till Uppsala och deltog i det

löpande arbetet även med redigeringen av *Kyrkohistorisk årsskrift*. Hans insatser i det sammanhanget skildras i årsskriften 2019. Här ska endast nämnas att de var av en sådan kaliber att föreningen vid hans avgång 2004 kallade honom till sin hedersledamot.

I brevet till Ragnar Bring från 1973 beskriver Brohed sin egen situation:

En stor del av forskningen kommer istället att bedrivas som i mitt eget fall vid sidan av full tjänst på annat håll (jag är arkivarie vid Lunds landsarkiv). I längden orkar man inte att forska på kvällar och nätter efter en lång arbetsdag, och det är ej heller enligt min mening rätt mot familjen att sätta till all sin lediga tid ytterligare längre perioder.

På den tiden fanns inga doktorandtjänster. Sedan 1965 var Ingmar gift med bibliotekarien Ulla Grundfors och hade två söner. Liksom sina båda företrädare siktade han först på lektorstjänst i gymnasiet, men det gällde att försörja sig redan efter grundexamen. För många blev det Universitetsbiblioteket, till och med för så många att dåvarande överbibliotekarien inte ville anställa Ingmar; de hade redan för många teologer. Så kom han i stället till Landsarkivet, där landsarkivarien Seved Johnson anställde honom 1971 och där han skulle stanna till 1974. Det skulle visa sig vara till stor nytta både för arkivet och för Ingmars egen verksamhet som kyrkohistoriker.

Arkivet var alltså inte något självklart val. Avhandlingen hade snarast lärdomshistorisk inriktning, den behandlade stat, religion och kyrka som problemkomplex i svensk akademisk undervisning under 1700-talet. Han beskriver det själv i brevet till Bring: ”I min avhandling har jag mest sysslat med 1700-talets juridiska uppfattning av kyrkan och dennas yttre förhållande till en på naturrätten grundad uppfattning av staten. Förvånande var det då att konstatera, hur upplysningen trängde undan den lutherska uppfattningen, som ju tidigare så helt dominerat i Sverige.” Samtidigt betonar han att avhandlingen har ”mycket ringa inslag av utpräglad teologiska och dogmatiska undersökningar och begrepps-

bestämningar. Även de mer teologihistoriska inslagen blev på grund av källmaterialets beskaffenhet få. Dock menar jag, att även i frågor som rör kyrkans yttre form, hur den uppfattades sociologiskt och juridiskt under 1700-talet, ryms mycken teologi.” Den 381 sidor långa avhandlingen gavs ut i den prestigefyllda serien *Rättshistoriskt bibliotek*. Disputationen ägde rum den 5 maj 1973.

Arbetet som arkivarie på Landsarkivet i Lund var ingen parentes för brödfödans skull. Det har i dag snarast fått ny aktualitet, när vi på internet i den ena arkivförteckningen efter den andra, som till exempel Lunds domkyrkas arkiv med 597 volymer, kan läsa: ”förteckningen upprättad i augusti 1974 av arkivarie Ingmar Brohed”. Det gäller också och inte minst David Hedegårds arkiv, där enbart huvudserien innehåller cirka 17 000 brev, och även en del vanliga kyrkoarkiv, allt ordnat av Brohed. Det är en bestående insats som alltför litet uppmärksammats.

Den blev, som nämnts, även av bestående värde för kyrkohistorikern Brohed. Doktorsavhandlingen fick docentbetyg, men docenttjänsten blev inte ledig förrän 1975. Ämnesprofessorn Carl-Edvard Normann var född 1912 och skulle alltså relativt snart gå i pension. Med två nya, större undersökningar meriterade sig Brohed för tjänsten. Båda byggde på den omfattande arkivkännedom han förvärvat under sin tid som arkivarie. I båda beträdde han metodiskt nya vägar. De var så kallade *case studies*, inspirerade av sociologi, statsvetenskap och historia. Genom att i en sådan fallstudie undersöka ett fenomen inom ett begränsat område eller vid en begränsad tidpunkt, kunde generaliserande slutsatser dras, därtill på ett mer begränsat utrymme än de gamla doktorsavhandlingarnas. Metoden kan förefalla något äventyrlig, men för en kritisk arkivforskare som Ingmar Brohed var risken närmast obefintlig. Hans första undersökning av detta slag var *Prostmötet i svenska kyrkan under 1900-talet. Dess tillkomst och första verksamhetstid i Lunds stift och dess framväxt i övriga stift* (1975). Den andra var den något större *Offentligt förhör och konfirmation i Sverige under 1700-talet. En case study rörande utvecklingen i Lunds stift* (1977). I båda arbetena handlade det om framväxten av något nytt,

ett nytt organ respektive en ny rit. I synnerhet det sistnämnda korrigerade tidigare forskning. Den medeltida, sakramentala konfirmationen hade försvunnit vid reformationen. Under 1600-talet infördes förhör före första nattvardsgången. Den äldre forskningen hade betonat stiftschefernas insats, medan konfirmationens genomslag i församlingarna varit ett outforskat problem. I kyrkohandboken infördes konfirmationen först 1811, inte förrän 1917 med namnet ”konfirmation”. Brohed kunde nu visa hur först ett offentligt förhör med nattvardsbarnen och något senare, under 1700-talet, en konfirmationsakt alltmer spred sig i församlingarna i Lunds stift. Han har beskrivit hur boken står i traditionen från Pleijel, med forskning om den kyrkliga seden, men metodmässigt bestämd av lundensisk etnologi och kulturgeografen Torsten Hägerstrands innovationsstudier. Spridningsförloppet förklaras, samtidigt som han behandlar de teologiska frågorna, till exempel rädslan för en pietistisk motiveering för konfirmationen.

Karakteristiskt för hur Ingmar uppfattades av andra är ett brev från dåvarande redaktionssekreteraren i *Kyrkohistorisk årsskrift* Ragnar Norrman till Bertil Rehnberg den 28 december 1981 med ett recensions-exemplar av boken om konfirmationen. Han skriver:

Boken kom ju redan 1977 varför vi måste få med en anmälan i *KÅ* 1982 innan det blir alldeles för sent. Ingmar har varit missnöjd över att vi inte tagit in någon recension på hans bok, men eftersom han är så snäll så dröjde det många år innan han sade något så att vi observerade att boken inte hade anmälts.

I boken om prostmötet lyckas Brohed beskriva dess framväxt även utanför Lunds stift, också där han inte hade tillgång till några protokoll. Med hjälp av en annan samtida, officiell skriftlig källa, bildkällor och muntlig hågkomst lyckades han rekonstruera prostmötets framväxt i Göteborgs stift från dess tillkomst, med ungefärligt antal sammanträden, ett felaktigt daterat sammanträde och egentligen endast ett enda felslut: att det inte skulle ha förts några protokoll. När jag 1990 återfann originalprotokollen, ledde det till en artikel i festskriften *Arkiv, fakultet, kyrka*

till Ingmars 65-årsdag, med rubriken ”Prostmötet i Göteborgs stift eller Konsten att skriva kyrkohistoria utan källor”.

År 1977 sökte Ingmar professuren i Uppsala, enligt egen uppgift med motiveringen att han innehade en av de två docenttjänsterna i landet, men fick den inte. Tillsättningen av professuren i kyrkohistoria i Lund 1978 blev inflammerad. Samtliga tre sakkunniga förordade Brohed, men i tjänsteförslagsnämnden föll röstsiffrorna 6-3 mot medsökanden Lars Österlin. Sven Kjöllnerström engagerade sig för Österlin och Birgitta Odén talade i konsistoriet för denne. Konsistoriet förordade Österlin. Sin utnämning beskrev Brohed i brev till Hilding Pleijel den 4 juli 1978: beskedet hade han fått ”från Sven Håkan Ohlson (vem annars!), som tydligen hade direkta kontakter med departementet. Sven Håkan ringde mig vid 12-tiden, här på mitt sommarställe i Jörlanda, Stenungsunds kommun. Jag visste att regeringen skulle fatta beslut den 29:e och var åtskilligt nervös. Samtalet utlöste därför en stor befrielse och glädje.” På Jörlanda erfor han även annars befrielse och glädje, inte minst när han med motorsåg och hammare fick skapa nya miljöer för sig och sin familj.

Ingmar var nu 38 år och ordinarie professor. Två företrädare var i livet och arbetade kvar i Kyrkohistoriska arkivets villa på Finngatan 10. Vad det kunde innebära, förstår man av ett brev fyra år senare, där han tackar Hilding Pleijel för tillståndet att låta en disputerad forskare ”något få utnyttja Din arbetsplats på arkivet”. Pleijel hade då varit pensionerad i 22 år.

Brevväxlingen mellan Brohed och den 47 år äldre Pleijel kan följas i detalj, eftersom Brohed redan när han lämnade sin tjänst i Lund 1995 förde över de brev han fått av Pleijel till den Pleijelska samlingen på Universitetsbiblioteket, där man nu alltså kan ta del av hela korrespondensen. Här möttes två arkivforskare, båda med breda perspektiv och akribi i detaljerna. Trots andra både yttre och inre olikheter är likheten ibland påfallande, särskilt när man läser biskopsbiografierna i Lunds stifts herdaminne. Efter att ha läst fem stora biografier av Pleijel och en av Carl-Edvard Normann, känner man liksom på nytt igen sig i de tre följande,

som skrivits av Brohed. De vida utblickarna och intresset för kombinationen av idéer och människor i deras konkreta, historiska kontexter förenar dem.

Om Pleijel skrev Brohed i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, och inte minst i den lilla viktiga skriften *Lenhovda – Berlin – Lund. Tillflöden till professor Hilding Pleijels författarskap* (1988). I SBL skrev han ett stort antal biografier, mest om kyrkomän från 1600- och 1700-talet. Hans levande intresse för 1700-talet framgår också av den stora artikeln om pietism och herrnhutism i *Signums svenska kulturhistoria: Frihetstiden* (2006).

I ett brev den 1 mars 1984 formulerar Pleijel sin beundran för hur Brohed kunde hinna med allt, och fann förklaringen i att han ”av en nådig Försyn begåvats med en mindre vanlig organisatorisk och administrativ förmåga”. Under professorstiden lades sexton doktorsavhandlingar fram i kyrkohistoria, de flesta med Ingmar som huvudhandledare. Han var en konstruktiv vägledare, som med stor generositet snabbt satte sig in i komplicerade framställningar och med seg uthållighet hjälpte fram dem som behövde det. För doktoranderna innebar hans tillträde en välkommen modernisering. Man slapp föra sådana utförliga diskussionsprotokoll som för professor Normann varit obligatoriska. Det innebar visserligen en källförlust, men det gjorde seminariekulturen mer frispråkig och lät även den utsedde sekreteraren delta i diskussionen.

Ingmar var inte de stora gesternas man och glänste inte på ytan. 1987–1990 var han prodekanus och 1990–1995 dekanus vid Teologiska fakulteten, därtill var han 1992–1997 sekreterare och 2007–2009 ordförande i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund.

År 1995 lämnade han sin tjänst vid Lunds universitet för att bli forskningschef vid Svenska kyrkans forskningssekretariat i Uppsala, men staden Lund lämnade han aldrig. I Uppsala kom han till sin rätt såväl administrativt som forskningsmässigt. Även arkivkunskapen blev här användbar. Det stora projekt han här engagerade sig i var det nya åttabandsverket *Sveriges kyrkohistoria*. I ett föredrag, publicerat i Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1999, skildrar han, inte utan en viss stolthet,

de många ofullbordade försöken att skriva Sveriges kyrkohistoria, med början hos Olof Celsius på 1760-talet, för att så nå fram till det då alltjämt pågående projekt, som 2005 avslutades med Ingmars eget band om 1900-talet, det åttonde, rubricerat *Religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Att man gick i land med detta stora projekt, beskriver han i sitt föredrag, var beroende inte minst av ”en mycket väloljad och disciplinerad forskningsorganisation”. Jag medverkade själv som huvudförfattare till band VI, och kan intyga att ett sådant professionellt utbyte kring disposition, text och bild är ovanligt. Två seminarieserier anordnades, dels med de åtta huvudförfattarna var för sig, dels med dessa och varje volyms författare av specialartiklar.

Regionalt var Brohed verksam som sekreterare i Lunds stifts herdaminneskommitté, i Stiftshistoriska sällskapet i Lund och senast som ledare av projektet Lunds domkyrkas historia. Hans tilltagande synsvårigheter fick inte hindra vare sig engagemang eller läsning. Forskarens nyfikenhet fick han behålla in i det sista. Tre dagar innan han drabbades av stroke deltog han i LUKA-dagen på Centrum för teologi och religionsvetenskap i Lund. Hans sista ord där var: ”Man lär sig alltid någonting nytt.”

Med stor glädje höll Ingmar Brohed inledningsanförandet vid den ämneskonferens i kyrkohistoria som hölls i detta rum den 27 februari 2008, och som gavs ut i Akademiens konferensserie, nummer 70. Här återvände han till ämnet för sitt första framträdande i Akademien 1982, nämligen de yttre förutsättningarna för svensk kyrkohistorisk universitetsforskning. Han betonar de stora förändringar som inträffat genom att docenttjänsterna permanentats som lektorat, och att det ökade studentantalet möjliggjort inrättandet av nya tjänster. Projektforskning hade tagit fart, nya tjänster hade inrättats också vid Göteborgs, Linköpings och Umeå universitet samt periodvis vid olika högskolor. Ämnet hade fått internationella kontaktytor i en utsträckning det inte tidigare haft, bredd och samtidigt specialisering. En av hans viktigaste slutsatser var att ”starka forskningsmiljöer har skapats, jämfört med de ’enmansföre-

tag' kyrkohistorieforskningen utgjorde under en stor del av 1900-talet." Därmed karakteriserade han också en av sina egna viktigaste insatser: att skapa förutsättningar för och bygga upp starka forskningsmiljöer i kyrkohistoria.

Anders Jarlert